

ПРЕВЕНЦИЯ НА УПОТРЕБАТА НА ПСИХОАКТИВНИ ВЕЩЕСТВА В ПРОГИМНАЗИАЛНИЯ ЕТАП НА ОБРАЗОВАНИЕ ЧРЕЗ ПРИЛОЖЕНИЕТО НА УЧИЛИЩНА ПРОЕКТОПРОГРАМА: АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ЕКСПЕРТНА ОЦЕНКА

Д-р Даниел Полихронов

Софийски университет „Свети Климент Охридски“

Резюме. Статията представя резултатите от проведена експертна оценка на програма за превенция на употребата на психоактивни вещества в прогимназиалния етап на образование. Проектопрограмата е конструирана от студенти от Факултета по педагогика на Софийския университет в профил „Превенция и корекция на девиантното поведение“. Резултатите от емпиричното изследване са представени върху основата на извършен математико-статистически анализ на вградена оценъчна скала с предварително зададени критерии и показатели и съдържателен (контент) анализ на коментари и препоръки на специалисти, ангажирани с превенцията на употребата на психоактивни вещества.

Ключови думи: превантивна педагогика; училищна програма за превенция; употреба на психоактивни вещества; експертна оценка

Установените високи нива на достъпност и употреба на психоактивни вещества (ПАВ) правят проблема актуален в различни аспекти – социален, медицински, юридически, психологически, педагогически. Психическите особености на различните личности, техните конкретни житейски ситуации и социокултурните процеси в обществото водят до появата на редица проблемни зависимости. Тази склонност за изпадане в проблемни зависимости е свързана с потребността от по-лесно приспособяване към променените условия за живот и изкушението на някои хора да изберат „краткия път към щастието“. Специфичните условия на дезинтеграция в обществото, породена от социална изолация, разклащат емоционалната стабилност на личността, особено на подрастващите, което предполага подхождането със засилено внимание към проблема за употребата на ПАВ, към които често се прибегва в такива ситуации.

В съвременното глобализирано информационно общество се наблюдават редица обезпокоителни тенденции, които налагат да се подхожда с особено внимание към проблема. На първо място, трябва да се отбележи изключително тревожната тенденция към *непрекъснато увеличаване мащаба на разпространение на психоактивни вещества сред младите хора – както по отношение на броя на потребителите, така и по отношение на спадане на възрастовата граница.*

В стремежа на пазара да достигне до по-широк кръг от потребители, се наблюдава и друга тенденция, свързана със *създаването и масовото разпространение на все повече нови легални психоактивни вещества* – попърс, райски газ, наргилета, вейпове, „паучове“ (бездимен заместител на цигари под формата на никотинови пакетчета, наподобяващи „снус“), които водят до пристрастяване. Това извежда на преден план проблема за легалната употреба на психоактивните вещества и достъпа на непълнолетните лица до тях, защото именно легализацията обезсмисля работата на педагози и социални работници за превенция.

Към така илюстрираната картина следва да се добави и *легалното популяризиране на други зависимости чрез интернет и медийното пространство*, в което популярни личности в името на свободния пазар, а не на човека, мотивират потребителите на аудио-визуални услуги към потребление и пристрастяване към зависимости като легални психоактивни вещества и хазарт. Най-уязвими в групата на потребителите стават подрастващите до 18-годишна възраст, тъй като ценностната система при тях все още е в процес на формиране и се влияе и обуславя от споменатите социални фактори.

Това налага особеното внимание на педагогическите специалисти към проблема и планирането, организирането, ръководството, координирането и контрола на превантивни дейности в образователното пространство във връзка с употребата на ПАВ. Една от възможностите за справяне с проблема е създаването и приложението на педагогически програми за превенция на употребата на ПАВ.

В рамките на проект „Социални и педагогически аспекти на проблема за употребата на психоактивни вещества“, финансиран от средствата, отпуснати целево от държавния бюджет, на СУ „Св. Кл. Охридски“ за научни изследвания за 2021 и 2022 г., е проведено теоретико-емпирично изследване относно различни социални и педагогически аспекти на проблема за употребата на ПАВ сред младите хора. Изведени са състояния и тенденции за социалните и психолого-педагогическите аспекти на проблема за употребата на ПАВ от младите хора в условията на пандемия (Manasieva 2021; Polihronov, Andreeva 2021). Направена е систематизация на програми за превенция и ограничаване употребата на ПАВ сред подрастващите, приложими в системата на самовъзпитание, в системата на семейните отношения, в системата на училищното об-

разование, в системата на висшето образование, в системата на институциите и в пенитенциарната система (Polihronov 2022, p. 32). Прегледът и анализът на концептуални идеи по проблема, без да има претенции за изчерпателност, очертава обща рамка – ориентир в превантивната работа на педагогическите специалисти, свързана с употребата на ПАВ. Разработен е вариант на програма за превенция на употребата на психоактивни вещества, приложима в образователното пространство в прогимназиалния етап на образование – V – VII клас, от студенти в образователно-квалификационна степен „бакалавър“, специалност „Педагогика“, профил „Превенция и корекция на девиантното поведение“ – Емилия Донкова и Яна Ганева. В рамките на настоящата публикация ще бъдат представени резултатите от проведената емпирична верификация на конструираната в рамките на Проекта програма.

Проектопрограмата е конструирана върху основата на *подхода „Връстници обучават връстници“*. Изборът на подобен подход е обоснован от възрастовите характеристики и типологическите особености в развитието на детето в юношеска възраст. Чрез него се засилва влиянието на референтната група в положителен аспект, като овластява младите хора, създавайки добър микроклимат в училищната среда. „Взаимното чувство на доверие укрепва връзките в екипа, което позволява по-свободното общуване по хоризонтала на училищната институция и подпомага лекотата на обсъждане по въпроси, представляващи табу в обществото“ (Donkova, Ganeva 2022a, p. 40).

Проектопрограмата е насочена към ученици в *прогимназиалния етап на основната степен на образование (V – VII клас)*. Планира се привличането на педагогически специалисти и родители, настойници и близки на учениците като необходими междинни целеви групи (Ibid.).

Психолого-педагогическото пространство на учениците в прогимназиалния етап на основната степен на образование се отличава с особена сензитивност в развитието. Според периодизацията на З. Фройд (Froyd 1993) с навършването на 11-годишна възраст се навлиза в гениталния стадий на развитие. Той се отличава с изразено предпочитание за общуване с връстниците. Юношеската възраст е „период на половото съзряване. Водеща дейност е общуването (предимно с връстниците). Интересът към училището значително спада. Авторитетът на детето лидер в неформалната група доминира над авторитета на възрастния (педагога или родителя)“ (Getova 2013, p. 38). Това обуславя ролята на връстниците като основен предикативен фактор за проявата на девиации, в т.ч. и употребата на психоактивни вещества. „Употребата на ПАВ сред деца и юноши е силно повлияна от групата на връстниците, социалното учене, протичащо чрез нея“ (Manasieva, Marinova 2010, p. 360).

В дългосрочен план проектопрограмата *цели* формиране и развиване на компетенции за здравословен начин на живот без употреба на психоактивни вещества сред учениците, които попадат в основната целева група на про-

ектопрограмата. „В краткосрочен план се цели повишаване на информираността, реализиране на положителна промяна по отношение на нагласите към собственото здраве, изграждане и утвърждаване на умения за устойчивост към влиянието на групата, изграждане на умения, необходими за реализацията на позитивно общуване“ (Donkova, Ganeva 2022a, p. 40).

Основните *задачи* са: „създаване на доброволчески организации и мотивиране на участниците за присъединяване към процеса на изпълнение на проектопрограмата, насочване на нагласите и фокуса на подрастващите към алтернативи на употребата на ПАВ, включване на родителите и учителите в обучения, свързани с превенцията на употребата на ПАВ“ (Ibid.).

Методите, залегнали в проектопрограмата, са предимно дискуссионни и интерактивни – мозъчна атака, ролеви игри, работа в малки групи и дискусия (Ibid.). Върху основата на тези методи може да се организира ефективна работа по превенцията на употребата на психоактивни вещества.

Проектопрограмата се реализира в три равнища. Структурирана е върху основата на програми на Националния център по обществено здраве и анализи.

Първият етап предвижда обучение на педагогически специалисти за приложение на проектопрограмата – запознаване с общите ѝ особености и спецификата на работата с ученици и родители (Ibid.).

Чрез дискуссионни срещи във *втория етап* се провежда разяснителна кампания сред ученици в шести клас и техните родители за излъчване на доброволци. Със сформирания доброволческа организация се провежда обучение. Предложени са примерни теми: „Представяне на превантивна програма „Имам човек“; „Що е то превенция? Видове превенция“; „Вредата от употребата на психоактивни вещества“; „Употреба. Зависимост. Етапи на пристрастяване“; „Практически тренинг за формиране на умения за работа с връстници от позицията на обучаващ“ (Donkova, Ganeva 2022b, p. 71).

Третият етап е „реализация на метода „Връстници обучават връстници“ – обучените шестокласници влизат да обучават петокласниците по 5 теми в 5 поредни часа на класа“ (Ibid.). Примерните теми, предложени от авторите на проектопрограмата, са: „Аз и другите. Правилата“; „Общуване и емоции“; „Кой съм аз и какъв съм в очите на другите? (занятие за самооценка)“; „Влияят ли ми околните? Как и колко? (занятие за влияние на средата)“; „Киберсвят – занятие за безопасно общуване в електронна среда“ (Ibid.). След приключване на обучението се определят доброволци, които да продължат работата по програмата през следващата учебна година. За родителите на петокласниците се препоръчва обучение в два модула – за видовете ПАВ и за рисковите и протективните фактори при употребата на ПАВ (Ibid.).

През следващата учебна година *цикълът от дейности и обучения се повтаря*. Предвижда се реализирането на допълнително обучение за учениците

в VII клас. Като примерни теми са предложени: „Що е то рисково поведение? Алтернативи на рисковото поведение“; „Овластяване на гнева и справяне в конфликтна ситуация“; „Как да устоя на натиска на групата?“; „Решавам аз! (занятие за формиране на умения за вземане на решения)“; „Как да си поставя достижими цели?“ (Ibid.). За родителите на шестокласниците се препоръчва двумодулно обучение – за отстояването на личните граници и за грижата и контрола във възпитанието (Ibid.).

В рамките на периода на реализация на програмата се предвижда провеждането на *работни срещи и супервизии* за оказване подкрепа на доброволците и педагогическите специалисти. Ефективността на проектопрограмата се администрира и оценява чрез *наблюдение и анкетиране* посредством: протоколи от проведените дискуссионни срещи, обучения и супервизии и анкетни касти за оценка на ефективността и проучване на удовлетвореността на доброволците.

Предложената проектопрограма е примерна и „подлежи на редакция, допълване, обогатяване и развитие с цел подобряване на характеристиките, ефикасността и обхвата ѝ“ (Ibid., p. 72). Тя е създадена като вариант за методическо решение. Нейната цел е да улесни педагогическите специалисти в работата им по превенция на употребата на психоактивни вещества.

За оценка на проектопрограмата за превенция на употребата на психоактивни вещества „Имам човек“ (Donkova, Ganeva 2022) е предложена карта за експертна оценка. Картата е съставена от две части – в първата е предложена рейтинг-скала с 12 оценъчни *критерия*: 1. Новост и оригиналност; 2. Актуална необходимост; 3. Адекватност съобразно с нормативната уредба, съотносима към превенцията и корекцията на употребата на психоактивни вещества; 4. Адекватност съобразно с психолого-педагогическото пространство на подрастващите (възрастови и социокултурни характеристики, сензитивност в развитието, семейна среда); 5. Адекватност съобразно със съвременните тенденции в употребата на ПАВ; 6. Адекватност съобразно с държавните образователните стандарти и компетентностния подход в образователната система (насоченост към формирането на социални и личностни умения и стимулиране на здравословен начин на живот); 7. Ангажираност на родителите и привличането им като партньори в превантивните дейности, заети в проектопрограмата; 8. Междуйнституционално сътрудничество; 9. Практическа приложимост в педагогическата практика; 10. Практическа полезност (за подрастващите); 11. Устойчивост и мултиплициращ ефект; 12. Етичност. Заложените критерии са съобразени с Европейските стандарти за качество на превенцията на употребата на наркотици¹, както и със съвременните образователни тенденции и подходи в системата на предучилищното и училищното образование. *Показателите* за оценка на съответните критерии измерват степента на тяхното постигане, като за целите на математико-статистическата

обработка на данните са въведени следните числови стойности за всеки от тях: 1 – ниска степен; 2 – умерена степен; 3 – висока степен. Липса на отговор се индикира с 0. Във втората част от картата за експертна оценка е предоставена възможност на експертите да направят коментари или препоръки за проектопрограмата.

Извадката е непредставителна и типологична. При подбора на експертите се разчита на техните авторитет, научна експертиза и професионален опит. Покани за участие в емпиричното проучване са изпратени по имейл или в рамките на проведена лична среща. Крайният брой на експертите, включени в изследването, се формира върху основата на принципа на отзовалите се и изпратили попълнени експертни карти.

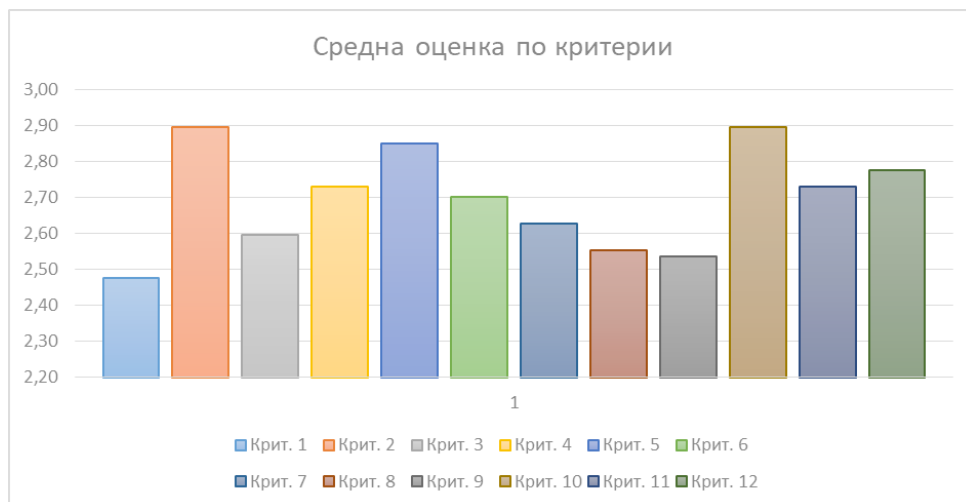
В проучването вземат участие 67 експерти, от които: 7 университетски преподаватели, 2-ма експерти от регионалните управления по образованието (РУО), 3-ма членове на местни комисии за борба срещу противообществени-те прояви на малолетни и непълнолетни (МКБППМН), 6 експерти в преван-тивно-информационни центрове (ПИЦ), 6 директори и учители на български училища в чужбина, 6 директори на училища в България, 6 учители в начал-ния етап на основната степен на образование, 15 учители в прогимназиалния етап на основната степен на образование, 6 учители в първия и втория гимна-зиален етап на средното образование, 4 педагогически съветници и психолози и 6 възпитатели, педагози и социални работници в центрове за настаняване от семеен тип (ЦНСТ) (таблица 1).

Таблица 1. Обем на извадката

Университетски преподаватели	7
Експерти в РУО на МОН	2
Членове на МКБППМН	3
Експерти в ПИЦ	6
Директори и учители на български училища в чужбина	6
Директори на училища България	6
Учители в началния етап	6
Учители в прогимназиалния етап	15
Учители в първия и втория гимназиален етап	6
Педагогически съветници и психолози	4
Възпитатели, педагози и социални работници в ЦНСТ	6
Общ брой експерти	67

Коефициентът на надеждност на критериите в рейтинг-скалата на експерт-ната карта на превантивната програма, изследвана чрез процедурата за оцен-ка на вътрешната съгласуваност *Алфа на Кронбах* (Cronbach 1988), е 0,852.

Съобразно с таблицата за оценка на качеството на скалата (Dzhonev 2004, р. 47) стойностите в интервала 0,9 – 1,0 демонстрират *отлично равнище на доброточественост*.

Хистограма 1. Средна оценка по критерии

Хистограма 1 показва средната оценка от експертите по всеки от зададените критерии за оценка на превантивната проектопрограма. Тя е оценена високо от преобладаващата част от експертите. Техните оценки варират в интервала от $\mu=2,48$ до $\mu=2,90$. Следователно средната оценка може да се определи като *умерена към висока*.

Математико-статистическата обработка на резултатите от проведеното експертно оценяване на превантивната проектопрограма се потвърждават и от съдържателния интерпретативен анализ на коментарите и препоръките, дадени от експертите.

Според *университетските преподаватели* ($n=7$, $p=10,45\%$) целта на програмата е ясна и изпълнима. Тя насочва към планирането и реализирането на ефективни превантивни дейности за нейното постигане. Целевата група е разширена в по-широк обхват, което предполага ефективно и пълноценно взаимодействие на всички субекти, ангажирани с разрешаването на проблема. Пример за това е ключовото значение на семейството в предложената за оценка програма, което в съответствие със съвременните стратегии, политики и нормативни разпоредби за привличане на родителите като пълноправни партньори в образователния и възпитателния процес, в т.ч. и по отношение на превантивните дейности.

Заложената концепция „връстници обучават връстници“ обуславя адекватността на превантивната програма както по отношение на съвременните тенденции, така и по отношение на психолого-педагогическото пространство на подрастващите. Приложението на този подход предоставя множество възможности за постигане на по-бързи и благоприятни резултати, като повишава мотивацията на децата за активно участие във формите на социално взаимодействие и поведение, насочено към недопускане употребата на психоактивни вещества. Подходът позволява да бъде приложен и като индикатор за продуктивността, устойчивостта и мултиплициращия ефект на програмата – ясно изразена чрез нейната цикличност.

Направени са препоръки за по-ясното и категорично заявяване на авторството, както и за необходимостта от аргументация на избора на име на проектопрограмата – „Имам човек“, с оглед избягване на педагогически нецелесъобразни интерпретации и аналогии.

По отношение на тематичния обхват на проектопрограмата е направена препоръка за разгръщане на обучението в повече класни, извънкласни и извънучилищни дейности за разглеждането на темите в по-голяма дълбочина. Необходимо е също така уточнение относно мотивацията за включване на темата „Киберсвят – занятие за безопасно общуване в електронна среда“ съобразно неговата съотнесимост към превенцията на употребата на психоактивни вещества. Тази корелация може да бъде изразена в широкото приложение на социалните мрежи като основно средство за комуникация и превръщането им в канали за промоция и разпространение на психоактивни вещества. Несъответствието между богатия обем информация, налична във виртуалното пространство, и житейската позиция на подрастващите за психоактивните вещества обосновава предположението, че потребителите на тези вещества са наясно с последствията от употребата им, но причината за все по-активното им потребление се обосновава в известна степен от обстоятелствата на пандемичната обстановка като заместител на техните умения за общуване в реална среда.

Експертите от регионалните управления на Министерството на образованието и науката (n=2, p=2,99%) изразяват критичност към програмата по отношение на емоционалния и психически опит на учениците в VI клас да представят темите за психоактивните вещества, защото психолого-педагогическите особености в развитието и възпитанието на подрастващите не предполагат достатъчна зрелост и рефлексия по отношение на тези проблеми. Това може да повлияе както в положителна, така и в отрицателна посока. Затова се препоръчва по-активното участие на родители или на по-големи ученици – от първия и втория гимназиален етап на образование, които да съдействат на учениците, представящи темата в часа на класа.

Направена е препоръка по отношение на броя часове, заложиени за обучение на петокласниците. Пет часа по пет теми са определени като недоста-

тъчни за постигането на устойчиви резултати за формиране на компетенции по отношение на увреждащото действие на психоактивните вещества. Това предполага и необходимостта от преразглеждане на рамковите изисквания при организиране часа на класа и евентуално увеличаване на общия брой часове по Наредба №13 от 21 септември 2016 г. за гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование.

Проектопрограмата получава висока оценка от *експертите в превантивно-информационните центрове (ПИЦ)* ($n=6$, $p=8,96\%$) по отношение на оригиналността на нейния замисъл; наличието на основните параметри, които допринасят за висока ефективност на превантивните програми, и разнообразните възможности за формиране на социални и личностни умения у подрастващите, необходими за превенция на девиантното поведение. Отбелязват се сходствата в механизма на действие на въведените в системата на училищното образование национални програми за превенция на употребата на психоактивни вещества – „Кодово име „Живот“ (V – VII клас) и „От връстници за връстници“ (VIII – IX клас).

Като препоръка се налага необходимостта от апробирането на програмата в училищна среда за изолиране на коригиращите компоненти и прецизиране на ефективността ѝ съобразно със заложените в нея реквизити за обратна връзка и отчетност. По този начин може да бъде конструиран и липсващият в проектопрограмата алгоритъм, по който да се обучават учениците от VII клас.

В коментарите на експертите в ПИЦ, подобно на експертите в РУО, се изразява съмнение относно компетенциите на 12 – 13-годишните ученици да провеждат сами занятия със свои връстници. Идеята за включването на шестокласниците и седмокласниците се оценява в положителен аспект, но се препоръчва то да се реализира под супервизията на специалист. Предвид наблюденията, които имат експертите от ПИЦ по прилаганите национални програми, в присъствието на класния ръководител или учител от училището учениците се въздържат да споделят проблеми, представляващи табу в обществото, училището и семейството. Затова се препоръчва супервизията да се осъществява от експерти в ПИЦ или психолози.

Експертите в ПИЦ посочват и липсата на мотивация на родителите и на педагогическите специалисти за участие в подобни програми. Най-често родителите дават съгласие за участие на техните деца, но те самите не се включват заради липса на време или поради погрешно формиране нагласи, че това не е тяхно задължение. Педагогическите специалисти също не се ангажират с подобни дейности заради липсата на време и финансово обезпечаване на тези дейности.

Директорите и учителите в българските училища в чужбина ($n=6$, $p=8,96\%$) оценяват представената проектопрограма като много добре обоснована и реализуема. Според тях предложените теми са лесно приложими и достъпни за учениците в прогимназиалния етап на образование.

Според директорите на училища в България ($n=6$, $p=8,96\%$) превенцията на психоактивни вещества трябва да бъде застъпена още в най-ранна детска възраст. Тя трябва да бъде насочена обаче не само към учениците, но и към техните семейства, в които най-често преобладават погрешно усвоени модели за поведение и подражание. Именно поради тази причина е необходима генерална превенция, в основата на която трябва да залегне промоцията на здравето и на здравословния начин на живот. Подходящо е също провеждането на обучения за педагогическите специалисти за приложение на подобни превантивни програми. По този начин ще бъдат ангажирани всички страни в процеса на образование. В съдържателен план, по отношение на предложената програма се препоръчват подготвителни дейности, чрез които да се формира у учениците емоционална компетентност, както и компетенции за участие в колективни дейности, работа в екип, сътрудничество и др.

Учителите в началния етап ($n=6$, $p=8,96\%$) оценяват проектопрограмата като изключително актуална и съобразена с възрастовите особености на подрастващите. Препоръчва се обхващането и на ученици от IV клас (4 часа, 4 теми), тъй като в тази възраст стремежът за подражание на големите е силно изявен, поради което подходът „ученици обучават ученици“ е ефективен. Препоръчва се и работа със семейството за стимулиране осмислянето на свободното време чрез включване в занимания по интереси, изкуство, доброволчество, спорт, както и формирането на емоционалната интелигентност, социални и емоционални умения, сред които: себеконтрол, себепознание, мотивация, емпатия, приспособимост в междуличностните отношения.

Учителите в прогимназиалния етап ($n=15$, $p=22,39\%$) определят проектопрограмата като актуална, интересна и обещаваща. Според тях тя отговаря на педагогическите условия за съобразяване със съвременните тенденции и възрастови специфики на учениците. Високо се оценява ролята на семейството като възпитателен фактор, защото родителите са тези, които трябва да формират устойчивост у своите деца срещу изкушенията, които предлагат техните връстници и културно-информационната среда.

Учителите в гимназиалния етап ($n=6$, $p=8,96\%$) посочват практическата полезност за всички участници в образователния процес – и за учениците, и за родителите, и за учителите. Идеите, залегнали в превантивната програма, се оценяват като актуални, оригинални и новаторски. Според учителите в първия и втория гимназиален етап те са абсолютно приложими и адекватни на наболелия проблем за превенция на употребата на психоактивни вещества от все по-намаляващата възрастова граница на техните потребители. Докато преди години това беше проблем в гимназиалния етап на образование, съвременните тенденции показват, че днес той се заражда още в прогимназиалния, а дори и в началния етап. Това налага неговата превенция да започне възможно най-рано и задължително с участието на родителите, у които трябва да се

формират педагогически компетенции и компетенции за водене на здравословен начин на живот.

Педагогическите съветници и психолозите ($n=4$, $p=5,97\%$) също оценяват високо практическата приложимост на проектопрограмата. Върху основата на цитат от обосновката на програмата „активности, представящи даването единствено на информация, свързана с видовете ПАВ и ефектите от употребата им (показване на филми, целящи да стреснат участниците, изнасяне на лекции от хора с опит в полето на зависимостите и др.)“ (Donkova, Ganeva, 2022b, pp. 69 – 70) се посочва необходимостта от по-щадящ модел за превенция в училищна среда, който да е балансирано стряскащ, увлекателен, но и поучителен.

Специалистите, работещи в центровете за настаняване от семеен тип ($n=6$, $p=8,96\%$), както и експертите в общините – *членове на местните комисиции за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните* ($n=3$, $p=4,48\%$), взели участие в емпиричното изследване, правят само количествени оценки по зададените критерии. За надеждността на тяхната оценка може да се съди по избора на различни оценъчни показатели по зададените критерии за оценка на проектопрограмата.

Предложената за експертно оценяване проектопрограма, конструирана от Е. Донкова и Я. Ганева (Donkova, Ganeva 2022), получава висока оценка от специалистите, ангажирани с проблема за превенцията на употребата на психоактивни вещества от подрастващите. Предложените дейности, залегнали в проектопрограмата, се оценяват от експертите като иновативни, приложими и ефективни. Те са разработени задълбочено и имат за цел да подпомогнат педагогическите специалисти за приложение на разнообразни вариантни форми, методи и средства за реализиране на превантивната и корекционно-възпитателната дейност в училищна среда. Основна ценност на програмата е интегрирането на съвременните принципи за организацията на образователния и възпитателния процес в практически план на емпирично равнище – поставянето на ученика в активна субектна роля чрез интегрирането на подхода „връстници обучават връстници“ и привличане на родителите като пълноправни участници.

Благодарности

Настоящата публикация е реализирана в рамките на проект №80-10-36/10.05.2022 г. „Социални и педагогически аспекти на проблема за употребата на психоактивни вещества“ с ръководител гл. ас. д-р Даниел Полихронов, финансиран от средствата, отпуснати целево от държавния бюджет, на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ за научни изследвания за 2022 г.

Ръководителят на Проекта и авторите на превантивната проектопрограма изказват своята благодарност към доц. д-р Тони Манасиева (член на екипа на

Проекта) – за насоките по изпълнение на проектните дейности и за редакцията на текстовете.

БЕЛЕЖКИ

1. Европейски център за мониторинг на наркотиците и наркоманиите, 2011. *Европейски стандарти за качество на превенцията на употребата на наркотици. Наръчник за специалисти по превенция*. Люксембург: Служба за публикации на Европейския съюз [посетено на: 16.10.2022 г.]. Достъпно на: https://ncpha.government.bg/uploads/za%20nas/struktura/EMCDDA_Manual_BG_final_A2.pdf.

ЛИТЕРАТУРА

- ГЕТОВА, К., 2013. *Психолого-педагогическо пространство на развитието на детето*. София: Анубис. ISBN 978-954-426-946-3.
- ДЖОНЕВ, С., 2004. *Социална психология. Изследователски дизайн. Статистическа обработка – SPSS. Интерпретация: Том 5*. София: СОФИ-Р. ISBN 954-638-127-6.
- ДОНКОВА, Е.; ГАНЕВА, Я., 2022 (а). Програма за превенция на употребата на психоактивни вещества в училищна среда „Имам човек“. *Edu@Tech Образование и технологии*, печатна версия, Т. 13, №1, с. 39 – 41. ISSN 1314-1791.
- ДОНКОВА, Е.; ГАНЕВА, Я., 2022 (б). Програма за превенция на употребата на психоактивни вещества в училищна среда „Имам човек“. *Edu@Tech Образование и технологии*, електронна версия, Т. 13, №1, с. 68 – 72. ISSN 2535-1214.
- МАНАСИЕВА, Т., 2021. Причини и мотиви за употреба на психоактивни вещества. *Edu@Tech Образование и технологии*, електронна версия, Т. 12, №1, с. 33 – 38. ISSN 2535-1214.
- МАНАСИЕВА, Т., МАРИНОВА, В., 2010. Програми за превенция по индикация за деца в риск от развиване на зависимост към психоактивни вещества. В: *Сборник от Юбилейна научна конференция на ФП към ЮЗУ „Н. Рилски“*, с. 357 – 362. Благоевград: Неофит Рилски.
- ПОЛИХРОНОВ, Д., 2022. Преглед и анализ на концептуални идеи за превенция на употребата на психоактивни вещества. *Edu@Tech Образование и технологии*, печатна версия, Т. 13, №1, с. 32 – 35. ISSN 1314-1791.
- ПОЛИХРОНОВ, Д., АНДРЕЕВА, М., 2021. Социално-педагогически аспекти на употребата на психоактивни вещества в условията на пандемия. *Edu@Tech Образование и технологии*, електронна версия, Т. 12, №1, с. 39 – 43. ISSN 2535-1214.

ФРОЙД, З., 1993. *Детската душа*. София: Евразия.

CRONBACH, L., 1988. Internal consistency of tests: Analyses old and new. *Psychometrika*, vol. 53, no. 1, pp. 63 – 70 [viewed 27 November 2022]. Available from: <https://doi.org/10.1007/BF02294194>.

Acknowledgments

This publication was realized within the framework of project No. 80-10-36/10.05.2022 “Social and pedagogical aspects of the problem of the use of psychoactive substances”, financed by the funds allocated specifically from the state budget of the Sofia University “St. Kliment Ohridski” for scientific research for 2022.

The project manager and the authors of the preventive project program express their gratitude to Assoc. Prof. Dr. Toni Manasieva (member of the project team) – for the guidelines for the implementation of the project activities and for the editing of the texts.

REFERENCES

CRONBACH, L., 1988. Internal consistency of tests: Analyses old and new. *Psychometrika*, vol. 53, no. 1, pp. 63 – 70 [viewed 27 November 2022]. Available from: <https://doi.org/10.1007/BF02294194>.

DZHONEV, S., 2004. *Sotsialna psihologiya. Izsledovatel'ski dizayn. Statisticheska obrabotka – SPSS. Interpretatsiya: Tom 5*. Sofia: SOFI-R. ISBN 954-638-127-6.

DONKOVA, E.; GANEVA, Y., 2022a. Programa za preventsiya na upotrebata na psihoaktivni veshtestva v uchilishtna sreda „Imam chovek“. *Edu@Tech Obrazovanie i tehnologii*, печатна versiya, vol. 13, no. 1, pp. 39 – 41. ISSN 1314-1791.

DONKOVA, E. & GANEVA, Y., 2022b. Programa za preventsiya na upotrebata na psihoaktivni veshtestva v uchilishtna sreda „Imam chovek“. *Edu@Tech Obrazovanie i tehnologii*, elektronna versiya, vol. 13, no. 1, pp. 68 – 72. ISSN 2535-1214.

FROYD, Z., 1993. *Detskata dusha*. Sofia: Evraziya.

GETOVA, K., 2013. *Psihologo-pedagogicheskoprostranstvo na razvitiето na deteto*. Sofia: Anubis. ISBN 978-954-426-946-3.

MANASIEVA, T., 2021. Prichini i motivi za upotreba na psihoaktivni veshtestva. *Edu@Tech Obrazovanie i tehnologii*, elektronna versiya, vol. 12, no. 1, pp. 33 – 38. ISSN 2535-1214.

MANASIEVA, T.; MARINOVA, V., 2010. Programi za preventsiya po indikatsiya za detsa v risk ot razvivane na zavisimost kam psihoaktivni veshtestva. In: *Sbornik ot Yubiley na nauchna konferentsiya na FP kam YUZU „N. Rilski“*, pp. 357 – 362. Blagoevgrad: Neofit Rilski.

- POLIHRONOV, D., 2022. Pregled i analiz na kontseptualni idei za preventsiya na upotrebata na psihoaktivni veshtestva. *Edu@Tech Obrazovanie i tehnologii, pechatna versiya*, vol. 13, no. 1, pp. 32 – 35. ISSN 1314-1791.
- POLIHRONOV, D.; ANDREEVA, M., 2021. Sotsialno-pedagogicheski aspekti na upotrebata na psihoaktivni veshtestva v usloviyata na pandemiya. *Edu@Tech Obrazovanie i tehnologii, elektronna versiya*, vol. 12, no. 1, pp. 39 – 43. ISSN 2535-1214.

PREVENTION OF THE USE OF PSYCHOACTIVE SUBSTANCES IN THE PRE-SECONDARY STAGE OF EDUCATION THROUGH THE IMPLEMENTATION OF A SCHOOL PROJECT PROGRAM: ANALYSIS OF THE RESULTS OF AN EXPERT ASSESSMENT

Abstract. The article presents the results of an expert evaluation of a program for the prevention of the use of psychoactive substances in the junior high school stage of education. The project program was constructed by students from the Faculty of Pedagogy of Sofia University in the profile “Prevention and correction of deviant behaviour”. The results of the empirical research are presented on the basis of a mathematical-statistical analysis of a built-in rating scale with predefined criteria and indicators and a content analysis of comments and recommendations of specialists involved in the prevention of the use of psychoactive substances.

Keywords: preventive pedagogy; school program for prevention; use of psychoactive substances; expert assessment

✉ **Dr. Daniel Polihronov, Assist. Prof.**

Research ID (Web of Science): AAC-4392-2020

ORCID iD: 0000-0001-9670-5774

Faculty of Education

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

1504 Sofia, Bulgaria

E-mail: d.polihronov@fp.uni-sofia.bg